

Johan Frederik Riedel : Een levensbeeld uit de Minahassa op Celebes.

<https://hdl.handle.net/1874/355174>

gec

(4)

JOHAN FREDERIK RIEDEL.
EEN LÉVENSBEELD UIT DE MINAHASA
OP CELEBES.

---

1. IN DE VADERSTAD.

Het was op een donkeren herfstdag op het eind der vorige eeuw, dat men van de Koopmanskerk te *Erfurt* de klok hoorde luiden ter gelegenheid van eene begrafenis. Langzaam bewoog zich de stoet door de naauwe hoekige straten van de eerwaardige stad. Achter de baar liep eene nog jeugdige weduwe met vijf kinderen, waarvan het jongste een driejarig knaapje was dat, zonder het goed te begrijpen welken treurigen weg hij ging, toch even bitter weende als zijne oudere zusters. Het jongste broertje lag te huis nog in de wieg.

Het was CHRISTIAAN EMANUEL RIEDEL, dien men ging begraven, een gezien en algemeen hooggeschat koopman; van daar dat velen den stoet volgden. In de lijkrede ontbrak het niet aan eene opsomming der dengden en verdiensten van den afgestorvene. Aandoenlijk was de rede, die wees op een steen, die in den loop der jaren grijs geworden was en het stoffelijk overschot bedekte van den grootvader van den nu pas overledene, die eens als waardig predikant zijne gemeente als een voorbeeld in alle goeds en edels voor-

ging en wiens naam ook bij het toenmalig geslacht nog niet vergeten was. Trots alle redeneringen gaf zij de weenende weduwe weinig troost. Toen spoedig daarop de aarde dreunend op de kist viel, was zij onder den last van het verlies bijna ineengezonken. Een bejaard man, die in den stoet het dichtst bij haar was en van wien ook reeds menige traan in de grijze baard gevloeid was, trad op haar toe en stond haar in die moeilijke oogenblikken bij, en op zijnen arm leunende nam zij den terugweg aan, nadat de kinderen hunne kransen op den nieuwen grafheuvel gelegd hadden.

»Lieve dochter», fluisterde de oude man de bedroefde weduwe toe:

Wie maar den goeden God laat zorgen,
 En op Hem hoopt in 't bangst 'gevaar,
 Is bij Hem veilig en geborgen,
 Dien redt Hij godlijk wonderbaar;
 Die op den hoogen God vertrouwt
 Heeft zeker op geen zand gebouwd.

»Ja SABINE, de trooster der weduwen en verzorger van weezen zal u ook niet verlaten». Na een langere pauze ging hij voort: »Gij komt nu maar bij ons wonen. In de balkonkamer zult gij met uwe kinderen plaats genoeg hebben en aan het dagelijksch brood zal ons onze God het ook niet laten ontbreken».

In het sterfhuis was de grootmoeder aan de wieg van het jongste kleinkind gebleven en had met het zindelijke linnen schort menigen traan uit de oogen gewischt, in gedachte de begrafenis volgende, en dikwijls gestoord door de winkelbel, die een klant

aanmeldde. De gevraagde waren werden veelal met een woord van deelneming aangenomen en meest bleef men nog een woord praten. »Ja grootmoeder MULLER, ik heb het altijd gezegd: uw schoonzoon was veel te goedhartig. Och lieventijd! van hoevelen had hij jaren lang de rekening staan, en als het dan eindelijk nog maar betaald werd. En dan de vele aalmoezen. De bedelaars zagen er nooit vrolijker uit, dan als zij bij RIEDEL uit den winkel kwamen. Ja ja, een ander, die meer op zijn voordeel gelet had, zou hier een heel vermogen verkregen hebben».

De grootmoeder hoorde het maar half en ging heen, omdat het kleinkind onrustig in de wieg werd. »Wees maar stil, mijn FRITSJE, nu komt moeder spoedig weer», zeide zij geruststellend tegen den kleine, terwijl zij hem op haar schoot nam. Maar hij weende voort, tot dat hij bij moeder was. Dit knaapje was JOHAN FREDERIK RIEDEL, waarover de volgende bladen handelen.

Het huis van RIEDEL werd met den winkel verkocht. Men weet aan de gulheid van den afgestorvene, dat na de schikking der nalatenschap, de achterblijvenden geen belangrijk erfdeel ontvingen. En niet ten onrechte. Het weldoen was van oudsher een hoofdkaraktertrek in de familie RIEDEL geweest, zoo als algemeen in Erfurt bekend was. Hoewel de weduwe SABINE ANNA, geboren MULLER, met haar zes kinderen geen schitterend lot ten deel viel, zoo was zij toch bij hare ouders voor een dreigenden nood bewaard. Wij houden nu maar alleen het oog op onzen JOHAN FREDERIK, in denkring zijner familie. Zijne grootouders waren goede

godvruchtige lieden, die hunne kleinkinderen met groote liefde opnamen. De grootvader liet er zich bijzonder veel aan gelegen liggen, om bij de opvoeding de plaats van den verloren vader in te nemen, en dit ging bij hem gepaard met wijsheid, ernst en goedheid, met stiptheid en orde. De rekenlei en het schoolwerk moesten hem op bepaalde uren getoond worden. Was het oppervlakkig of slordig gemaakt, dan deed hij hun een ernstig verwijt, werd het werk nitgewischt en moest het nog eens gemaakt worden. Waren zij ongehoorzaam, dan werd de rotting spoedig in de hand genomen, waarbij Frans niet droomde, dat hij het vaderland van dat stokje eens zelf zou zien. In slecht gezelschap werden de kinderen niet geduld, zooveel als mogelijk was waren zij altijd onder toezicht. 's Morgens en 's avonds moesten de groote een hoofdstuk uit den bijbel voorlezen, zoo als hun ook dikwijls voorgehouden werd voor zich zelve de heilige schrift te lezen. Iederen Zondag ging de knappe oude man, met het geheele huisgezin, naar de Koopmanskerk.

Ook Frans mogt niet meer te huis blijven, nadat hij vier à vijf jaar oud was, en meest naar het orgel zag, dat met plegtstatige toonen het gezang begeleidde. Maar allengs werd de knaap opmerkzamer en aandachtig. Ja spoedig ontwikkelden zich sporen van een inwendig leven, zoo als bij kinderen niet veel gevonden wordt. In mijn tiende jaar, zoo schrijft hij onder anderen, in zijne levensbeschrijving, overviel mij eene zware ziekte, die de Heer als een middel gebruikte, om mij nader tot Hem te brengen, en door

den Heiligen geest krachtig aan mijn hart te arbeiden. Mijn bedorven toestand werd mij helder. Ik ontdekte, dat ik een zondaar was en zóo onmogelijk zalig kon worden. Toch ging ik niet naar de goede bron, tot JEZUS CHRISTUS, maar zocht door eigen werken mijne schuld goed te maken, en verviel zóo in eigen gerechtigheid, die mijn hart voor den geest van God ontoegankelijk maakte. Nogtans leidde de weg van RIEDEL tot die bron, al lag dezelve in de verte; zijn leven was onder een strenge wet, maar de wet leidt tot CHRISTUS. Met bijzondere naauwgezetheid bejverde hij zich, ook in kleine zaken, alles zonder gebreke te doen. De vermaning zijns grootvaders, dat hij een godvruchtig en deugdzaam mensch moest worden, stond hem altijd voor den geest. Zijn hart was vol van de beste besluiten en voornemens. Dikwijls stelde hij zich het beeld van zijn overgrootvader, den hier boven vermelden predikant, zoo als het onder glas en lijst aan den muur hing, voor den geest, en zeide: zulk een vroom man wil ik ook eenmaal worden.

Het was een fraai portret, een hoog eerwaardige gestalte in een deftige kleeding van den hoogduitschen lutherschen predikant van die dagen. In de linkerhand hield hij een kruis met de spreuk: kinderen laten wij Hem liefhebben, want Hij heeft ons liefgehad, **MAGISTER JOHAN HENDRIKUS RIEDEL**, tot zoo ver konden de klein-kinderen lezen. Maar **FRIIS** had zich dikwijls het hoofd vermoeid om de daarop volgende latijnsche regels te ontcijferen, tot hij eindelijk van den geestelijke uit de Koopmanskerk, die dikwijls bij zijne grootouders aan

huis kwam, de volgende vertaling hoorde, die hij spoedig uit zijn hoofd kende: Hier is wel het gezicht en de lippen van RIEDEL afgebeeld, die nu bij de heiligen in den Hemel is; maar zijne deugd en vroomheid en heilige wetenschap en innerlijke gaven laten zich niet in woorden beschrijven; de gemeente betreurt haar welsprekenden leeraar; de moeder, kinderen en armen hun weldoenden vader.

FREDERIK besloot dit voorbeeld na te volgen, maar niet alleen in een kinderlijken droom. Hij werd hoe langer hoe meer door een ieder bemind, omdat hij een vlijtige, zedige en bescheiden knaap was. Zijn meester en medescholieren mogten hem gaarne lijden; maar vooral was hij grootvaders grootste vreugde.

De tijd van inzegening naderde. Het onderwijs voor de belijdenis was op niets minder dan op vrome opwekking aangelegd. De geestelijke die hem leerde, gaf in handel en wandel wel eens aanstoot en ergernis. Hij wam zooals gezegd is, dikwijls bij de familie MULLER aan huis en daardoor won hij niet in de schatting van RIEDEL. De oude man moet het wel erg gemaakt hebben, want in den reeds vermelden levensloop spreekt RIEDEL van zijne zeer onchristelijke gedragingen.

In dien tijd zocht de knaap naar iets, dat zijn hart vrede kon geven. Zijn geweten zeide hem duidelijk, dat hij gezondigd had. Vooral het uitzicht op het avondmaal en het eerste gebruik er van deed hem inzien, hoe onwaardig hij zelf was. Lang ging hij onder dit denkbeeld gedrukt, tot hij besloot zijn zielverzorger raad te vragen. Maar die zeide: »Wel Frits wat

zijn dat nu voor gedachten. Ieder kent u als den voortreffelijksten, deugdzaamsten en beminnenswaardigsten knaap; uwe meesters prijzen u, uwe moeder en uwe grootouders hebben vreugde van u, en gij kwelt u met de gedachte van uwe onwaardigheid. Natuurlijk, zoo heilig als de engelen kunnen wij hier op aarde niet zijn, dat komt eerst later. Hier hebben wij allen onze zwakheden en kleine fouten. Maar gelooft gij, dat de groote God in den Hemel, zich om zulke kleinigheden bekommert? Kom, houd goeden moed, word een braaf mensch en zet u zulke grillen uit het hoofd."

Het is ligt te begrijpen, dat zulk een zielverzorger den jongen RIEDEL zijne zorgen gemakkelijk maakte. Was hij bij de inzegening, die in de pastorie in tegenwoordigheid van de bloedverwanten plaats had, zeer aangedaan, zoo werd de stem des gewetens gestild en jaren verliepen er voor zij uit den slaap gewekt werd en zich op nieuw duidelijk liet hooren. De eigengerechtigheid kwam weder boven en RIEDEL beschouwde de kleine zonden veel ernstiger dan genoemde geestelijke.

Op de schooljaren volgden de leerjaren. De weduwe had geen middelen om haar kinderen eene voorname opvoeding te geven. De zonen moesten een handwerk leeren. Twee waren er reeds als verwers op reis, FRITS moest bij een kleermaker in de leer. Hij leerde zijn handwerk grondig. Van de overige drie leerjaren kunnen wij niets berichten, daar onze bron ons in het duister laat.

2. OP REIS.

In vroeger tijd reisden de meeste jongelingen in Duitschland, op hun handwerk. Zoo ging ook FRITS toen hij achttien jaar oud was, met den randsel op den rug en een stok in de hand, met zijn vriend TILS (WILHELM), op reis. De moeder werd het week om het harte, toen haar laatste zoon de wijde wereld in ging, de grootvader, intusschen grijs geworden, gaf zijne laatste vermaning aan den kleinzoon: »Frits blijf een brave jongen, houd God in alles voor oogen,» nog een laatste handdruk en kus en hij gaat in den vreemde, met een bekleemd hart en de oogen door tranen verduisterd, die eerst op straat rijkelijk vbeiden, maar spoedig gedroogd werden, daar zijn reisgenoot hem wachtte. Met rustige schreden wandelden beiden over bergen en dalen. De weg voerde door Frankenland, Zwaben, Beijeren en Tyrol naar Stiermarken; hart en oogen waren overal geopend voor de heerlijke werken Gods in de natuur.

Te Grätz, de hoofdstad van Stiermarken, hadden zij werk gekregen en wilden zij blijven. Een tijd lang ging alles goed, maar spoedig lieten de katholieken, hen protestanten, niet meer met rust en besloten zij naar Hongarije te gaan, waar zij bij protestanten werk vonden.

Daar werd RIEDEL plotseling ziek en kon niet herstellen, tenzij hij het land verliet en daar zijn reisgezel goede verdiensten had, wilde deze niet medegaan en

vertrok RIEDEL alleen. In Silezië gekomen zocht hij werk, maar verscheidene bazen wilden hem niet nemen, om zijn slechte gezondheid, tot hij eindelijk bij iemand klaar kwam, waar hij erg ziek werd. In die ziekte bad hij tot God, en deed de gelofde dat als hij herstellen mogt hij zijn geheele leven aan God zou wijden. Veertien dagen was hij ziek. Vandaar ging hij naar Breslau, waar hij ook weer werk kreeg en tot zijne groote vreugde een kring van ijverige christenen vond, die ook godsdienstige bijeenkomsten hielden. Ook hij nam daar deel aan. Van dat oogenblik af begon er voor RIEDEL een ander leven. 22 September 1818 erkende hij, dat Jezus de Heiland is, kreeg hij rust voor zijne ziel en werd hem de weg geopend zijne geloften te vervullen. In dien tijd was er van de zendingzaak in Duitschland weinig bekend, terwijl er in Engeland en Holland reeds meer werk van gemaakt was. Sommige menschen dachten en spraken er echter wel over, zoo dat RIEDEL's aandacht er meer bepaald op gevestigd werd door iemand, die uit Berlijn kwam, een jong man, die er meer van wist en er veel van aan RIEDEL vertelde. Na lang bidden en denken besloot hij, in September 1821, naar Berlijn te gaan, nadat hij 3 jaar in Breslau geweest was.

3. BIJ JÄNICKE.

Het was op den 22sten September 1821, dat de ons welbekende jongeling, door de Wilhelmstraat te Berlijn

ging. Zijn hart klopte sneller. Hij dacht aan de gewichtige ommekeer, die sedert 3 jaar in zijn leven had plaats gehad en dacht ook over zijne toekomst, of hij kleermaker of zendeling zou worden. Hij bleef doordenken, tot dat hij aan het negen en twintigste huis kwam en verzuchtte nog eens: »Heer Jezus ik ben het niet waard, uw wil geschiedde" en ging toen met vasten stap den trap op. Spoedig stond hij voor den drie en zeventigjarigen grijsaard, wiens oogopslag reeds genoeg was om den jongeling te bemoedigen. Het gesprek nam spoedig eene ernstige wending, over de beweeggronden, die hem hadden doen besluiten zendeling te worden. Aan het einde van het gesprek zeide RIEDEL tot JÄNICKE: »Hoogwaardige heer, ik voel het nu meer dan ooit, hoe arm en zwak ik in het geloof ben. Ik ben niet geschikt om in den wijnberg des Heeren te arbeiden." »Ik kan u niet afwijzen" zeide JÄNICKE »ik zie dat de Heilige Geest in uw harte is. Maar gij kunt niet dadelijk in de zendingschool komen, daar zij geheel vol is. Ik raad u, hier werk te zoeken en rustig af te wachten, of de Heer u eene deur opent; toen noemde hij hem iemand, die hem wel werk zou geven of een andere baas aan de hand doen. Eenige dagen later bevond RIEDEL zich in de Boheemsche kerk, het maakte een diepen indruk op hem, toen hij die levenskrachtige voorstelling van het Evangelie van den preëkstool hoorde.

Hij was gewoon, in bloemrijke voorstellingen met eene zedeleer doorvlochten, drooge rationalistische preëken te hooren. Hoe verheugde hij zich, vereenigd met eene groote schaar, van een trouwe herder, die ouvervalschte

woorden uit de verkwikkende levensbron te hooren. Hoe plechtig sprak de grijsaard in eenvoud en demoed, eene groote tegenstelling met de meeste kanselredenaars van dien tijd. »Wat is het goed hier te te zijn» sprak RIEDEL bij zichzelf, toen hij de kerk verliet, »al wordt ik niet in de zendingsschool opgenomen, wil ik toch hier blijven. 's Maandags avonds ging hij geregeld naar de zaal der pastorie, waar JÄNICKE op kinderlijke wijze, zijne preek van den vorigen dag besprak en zijne hoorders ondervroeg. Evenzoo de bijbellezingen, die Donderdags plaats hadden, waar JÄNICKE zich als meester in de bijbelsche verhalen en in de betrachtting derzelve deed kennen. De zendingzaak, die onze jonge vriend tot hertoe als een beeld in de verte had toegeschenen, werd door de mededeelingen der vrienden van JÄNICKE's school, die reeds onder de heidenen arbeidden, meer en meer verwezenlijkt. Het vlijtig lezen der zendingssberigten, vooral van Barmen, vermeerderden zijne kennis. RIEDEL werd zooals velen bespot, maar hij was blijde als de zwaluw, die zijn nest gevonden heeft. Zulke ontmoetingen bevestigden hem in zijne overtuiging en JÄNICKE erkende, dat de Heer dezen jongeling tot een krachtigen kampvechter voor zijn rijk verkoren had.

Op den 1 October 1822 kwam RIEDEL in de zendingsschool, die toen twee en twintig jaar bestaan had. Zij was de eerste in de Evangelische kerk, een opregt werk des geloofs, daar alles door liefdegaven en bijdragen, zoo wel uit Berlijn als van buiten af, moest gedekt worden. Eerst kort voor genoemden tijd had koning FREDERIK WILHELM III, de inrigting eene jaarlijkse toelage van 500 daalders gegeven.

Vele knappe mannen waren reeds van haar uitgegaan in de dienst van het Engelsche Zendinggenootschap, onder welke behoorden NYLÄNDER, ALLRECHT, SCHMELEN, RHENIUS enz., die zich in de zendingsgeschiedenis onderscheiden hebben. Onder de toenmalige leerlingen bevond zich GÜRZLAF, die in later tijd naar Holland ging om in dienst van het Nederlandsche Zendinggenootschap zijn bekenden loopbaan te beginnen. Een ander, JOHAN GOTLIEB SCHWARZ, zoon van een schoenmaker te Koningsbergen in Pruissen, kwam er te gelijk met RIEDEL. Spoedig sloten zij eene innige vriendschap en bleven hun geheele leven ten naauwste te zaam verbonden. Vroeger onderwees JÄNICKE voor het grootste gedeelte zelf. Maar nu was hij niet krachtig genoeg meer, om het bij zijne ambtsbezigheden vol te houden en hield hij maar weinige uren over voor de zending-school. Hij onderhield intusschen met alle jongelingen een geestelijk verkeer, dat voor hanne ontwikkeling rijke vruchten gaf. De beraadslagingen op zijne studeerkamer, die altijd met een gebed op de knieën besloten werden, waren eene betere opleiding dan een wetenschappelijk onderrigt, maar het laatste werd daarom niet nagelaten. De Engelsche taal werd eerst geleerd, daarna Latijn, Grieksch en Hebreeuwsch, om de schrift beter te begrijpen, dan volgden oefeningen in het prediken. Het laatste jaar mogten zij den predikstoel beklimmen en was vader JÄNICKE daar als beoordeelaar, om hen later teregt te wijzen. Ook leerde hij zijn leerlingen, de zieken geestelijk en ligchamelijk helpen. Des winters had hij eene inrigting voor soep, waar de jongelieden soep moesten uitdeelen; daardoor

leerden zij barmhartigheid. Het was een leven van werken en streven, door liefde en geloof, dat RIEDEL was ingetreden. Boven alles stond als opschrift de naam van JEZUS en alles ging door Hem en in Hem. Vijf jaren bleef hij daar en meer en meer werd hij bevestigd om den Heer te dienen, door de Heidenen het Evangelie te gaan verkondigen. Met verlangen zag hij uit naar den tijd, dat hij als bode des heils uitgezonden zou worden. Ook die tijd naderde.

Zijn geestelijke vader werd lichamelijk zwakker. Een van de laatste werken van JÄNICKE was, om het bestuur van het Nederlandsche Zendinggenootschap twee van zijne mannen voor te stellen en die waren RIEDEL en SCHWARZ. Hij hield veel van RIEDEL en hij was het in wiens armen de grijsaard stierf, terwijl de verzamelde christenen een gezang zongen. Dit was 21 Juli 1827.

Drie dagen later ging een lijkstoet door de Wilhelmstraat, zoo als zelden in Berlijn gezien was. Het lijk werd afwisselend gedragen door twaalf studenten, twaalf jongelingen der Hernhutter gemeente en twaalf zending kweekelingen; RIEDEL ging voorop met de Heilige Schrift op een kussen ten teeken, dat het nu voleindigd leven en werken geheel aan God gewijd was.

4 ROTTERDAM.

13 November 1827 hadden RIEDEL en SCHWARZ Berlijn verlaten. Het afscheid was hun moeilijk gevallen, toen zij voor de laatste maal met de christelijke vrienden hun knieën voor den Heer bogen.

Warme zegenwenschen volgden hen. De weg der beide vrienden scheidde voor een korten tijd, om in Rotterdam weer te zamen te komen. Ieder zocht nog eenmaal zijne geboorteplaats op, om er voor altijd afscheid van te nemen. RIEDEL bleef eenige weken te Erfurt. Voor zijne moeder was het eene groote vreugde, om haar zoon na eene afwezigheid van tien jaren weer te zien. Of zijne grootouders nog leefden is ons niet gemeld. Eene zuster, waarschijnlijk JUDITHA, was met zijn onde vriend en reisgezel TILS gehuwd. Ook een paar broeders van hem woonden in Erfurt. In dezen familiekring trachtte hij de ervaringen van zijn hart zoo nuttig mogelijk te maken. Hij vierde daar het Kerstfeest en zat voor de laatste maal in de Koopmanskerk, daar waar hij zoo dikwijls met zijn grootvader gezeten had. Op den derden feestdag ondernam hij de reis naar Holland. Van Erfurt naar Rotterdam te reizen was in dien tijd geen kleinigheid, vooral in den winter. Dikwijls bleef de postwagen bijna in de sneeuw steken, niettegenstaande de postillon de paarden hard sloeg en menigen vloek uitte. Als RIEDEL dat hoorde liet hij niet na het raam te openen, dat geheel bevroren was en waarachter hij met zijn reisgezelschap zat te klappertanden van de koude, en riep dan: hoor eens vriend, dat vloeken moest gij laten, als gij niet in den afgrond rijden wilt.

Op zulk vervelend reizen moest eene rust van eenige dagen in het Wupperthal verkwikkend zijn. Hier bevond zich een kring van ijverige zendingsvrienden, die met vader JÄNICKE eene geregelde brief-

wisseling onderhielden en zijne zendingsschool met belangrijke sommen ondersteunden. Als zijne leerlingen naar Holland of Engeland gingen, leidde hun weg altijd vast naar dit lichtpunt van het zedingsleven in Duitschland. Twee jaar vroeger was de zedingschool in Barmen gesticht. Reeds had zij verscheidene kleinere afdeelingen en eigen ondernemingen in het heidenland. Het waren gezegende dagen, die RIEDEL in dien broederskring doorbracht. Veel nieuws en leerrijks hoorde hij er ook; hij kreeg nuttige wenken voor zijn verdere reis en eene aanbeveling aan de vrienden in Wezel, bij wie hij zich op zijne reis nog eens zou ophouden. De Thuringer gevoelde zich vreemd, toen hij die vreemde taal hoorde en hoe langer hoe meer van de bekende menschen zich verwijderde, en toen op weg van Emmerik naar Arnhem het gesprek geheel in het Hollandsch gevoerd werd, was hij te moede als trad hij het zedingsveld al in.

Moedig trachtte hij de hollandsche uitspraak en spreekwijze te leeren en was zeer tevreden, als hij verstaan werd. Zijne vraag naar een »Gasthaus" (logement) in Arnhem, riep bij het reisgezelschap ten deele verlegen gezichten te voorschijn, ten deele vrolijke, zoodat hij het voor geraten hield de hulp van een heer in te roepen, die Hoogduitsch sprak. Het volgende oponthoud was in Zeist. RIEDEL had in de broedergemeente te Berlijn vele vrienden; van haar waren hem aanbevelingen aan eenige duitsche broeders in de gemeente te Zeist mede gegeven, bij wie hij weer eenige dagen stil bleef. Ook hier had spoedig de liefde tot één Heer de harten

te zamen gebracht. Het kennismaken met de hollandsche zeden kwam hem voor den volgenden tijd goed te stade. Nu ging het nog twee dagen door die vlakke hollandsche landen, met de vele kanalen (waarop men hier en daar flinke schaatsenrijders zag), de goed er uitzierende dorpen, waarnaar onze reizigers dikwijls zagen, met het idée: hier moet een voorname stad zijn, en de mooie in dezen tijd verlaten landhuizen. Eindelijk zag men in de verte den toren van Rotterdam, en het reisdoel zou bereikt zijn. Gode zij dank! dacht RIEDEL, dat is weder eene schrede nader tot het heerlijk doel, toen zij de Goudsche poort inreden.

Het Nederlandsche zendelinggenootschap is het oudste op het vaste land van Europa. In 1797 werd het voornamelijk door toedoen van den beroemden Dr. VAN DER KEMP, in het leven geroepen. Deze verleende zijne werkzaamheid ook aan het Londensche genootschap, dat twee jaar langer bestaan had, waardoor hij ook in verbinding met het laatste als zendeling naar Zuid-Afrika ging.

Tot een naderen stap van ontwikkeling kwam het Nederlandsche zendelinggenootschap door de oprigting van eene zendingschool te Berkel, niet ver van Rotterdam. In 1816 nam de predikant KAM de leiding hiervan op zich. Maar de daar opgeleide leerlingen werden ook door buitenlandsche genootschappen uitgezonden. Eerst eenige jaren later, in 1819, begon het genoemde genootschap eigen zendingen naar de Nederlandsche bezittingen in Indië te zenden, daar de regering in de koloniën de vreemde zendingen in het werk meer bemoeilijkte. Die zendingschool was in 1823 begon-

nen. De jongelieden, die zich aan het zendingswerk wilden toewijden, werden vroeger op verschillende plaatsen opgeleid, daar waar zij zich bevonden. Daar dit echter zijne bezwaren had, zocht het bestuur, dat zijn zetel te Rotterdam had, naar zulke personen, die reeds eene goede opleiding voor het zendingswerk ontvangen hadden, en die zich dan nog eenigen tijd in die stad moesten ophouden, tot verdere voorbereiding, om namelijk met de hollandsche gewoonten nader bekend te worden en de hollandsche taal te leeren. Zoo waren dan ook RIEDEL en SCHWARZ door het bestuur tot zulk eene voorbereiding bestemd, met opdragt zich tot den heer LEDEBOER te wenden, en van hem de verdere aanwijzingen af te wachten. De ontvangst bij dezen was vriendelijk en hartelijk. Ook bewijst zij, hoe het levende geloof alle onderscheid van stand en van nationaliteit, als een kleinigheid, overwint en de harten spoediger tot elkaar brengt dan een jaren lange omgang in wereldsche zaken. Even spoedig werd RIEDEL bevriend met het huisgezin, waar hem, en ook korten tijd daarna zijn vriend SCHWARZ, een verblijf gewezen werd. Het was bij den spiegelmaker OUDSHOF en zijne vrouw, beide vrome, brave menschen, dat de beide Duitschers werden ingekwartierd. De twee dochters, die later met zendelingen getrouwd zijn, waren toen nog in huis. Hier voelden de broeders zich spoedig te huis, hoe vreemd de omgeving hun ook was. Dat smalle hooge huis met naauw voorhuis, dat groote venster, dat men in de hoogte schuift om te openen, die achterkamer met hoog licht, die schoorsteenen in plaats van kagchels en honderd andere

dingen meer waren hun nieuw en onbekend. In het drukke leven der handelstad met hare vele havens en bruggen, de lange rijen van groote zeeschepen aan de Boompjes, het vreemdsoortig roepen der verkoopers langs de straten, overal vonden zij zich in een nieuwe wereld verplaatst. Ook bij het eerste bezoek in de kerk was er veel, waarover zij zich verwonderden; het kwam onzen vrienden zeer ongepast voor, dat de mannen het Godshuis inkwamen met den hoed op het hoofd. Te vergeefs zochten zij naar een altaar, en hoe vreemd kwamen hun de uiterlijke teekenen van het heilige avondmaal voor, waarbij de lidmaten zich om eene tafel, gewoon gedekt met een wit tafellaken, verzamelden en ieder van het rond gegeven brood nam en uit den van hand tot hand gaanden beker dronk.

Het is karakteristiek voor het ontwakende leven der Christelijke kerk, gedurende de eerste tientallen jaren van onze eeuw, dat het zich ver boven alle confessionele perken verhief. Men vraagde niet naar Luthersch of Gereformeerd, maar wedergeboren of wereldling. De Heer Jezus wilde men dienen; de uiterlijke vormen bleven daarbij onverschillig en zelfs het groote verschil der leer trad terug voor de groote waarheid des heils. In het bijzonder was de zendingzaak vrij van alle banden.

In dezen zin waren alle leerlingen van vader JÄNICKE voor hunne roeping opgeleid. Van daar voegden dan RIEDEL en SCHWARZ, beide Lutheranen, zich spoedig naar de vormen der Gereformeerden, om zóo meer den frisschen adem van het levende geloof te genieten, dien zij in

de Luthersche vormen dikwijls te vergeefs gezocht hadden. Beide beijverden zich om spoedig de Hollandsche taal te kennen; ook het Engelsch werd geleerd. De eerste waren zij spoedig gewoon dagelijks te gebruiken, daar hun gastheer hun verzocht had te huis hollandsch te spreken. Menig misverstand zal in den beginne plaats gehad hebben, daar vele hollandsche woorden eene heel andere beteekenis hebben als de gelijk uitgesproken hoogduitsche. De beide Duitschers, die altijd zoo ernstig waren, konden zich bij sommige gezegden niet van lagchen onthouden, waardoor hunne huisgenooten zich vergisten. Maar al deze bezwaren werden door gemeenschap in het geloof overwonnen daar men de vreemdelingen met zachmoedigheid teregt hielp. Evenzoo ging het met de onbekendheid van de zeden des lands, zooals de buitengewone zindelijkheid waartegen RIEDEL in den beginne, als hij zijn pijp nitklopte, dikwijls gezondigd had.

Zoo mogelijk sloten de beide zendelingen in dezen tijd zich nog inniger aan elkander. Beide verschijnen van toen af, in hun gansche leven en werken, als ten naauwste verbonden.

Naar gaven en inborst verschilden zij zeer van elkander. SCHWARZ was een milde Johannes natuur, RIEDEL een vurig Petrus-karakter. Men kon het ook in bunne handelingen zien. Eene gebeurtenis, gedurende hun verblijf te Rotterdam voorgevallen, is zeer eigenaardig en door den eerstgenoemden medegedeeld. Zij ontmoetten eens een hun geheel vreemd heer, dien RIEDEL zonder omwegen aansprak, met de vraag: hebt gij den

“Heer Jezus lief? »Maar RIEDEL dat is toch onvoorzichtig, als men zoo met de deur in het huis valt”, zeide zijn vriend tot hem. Het antwoord was: »met al die voorzichtigheid brengt men het Godsrijk niet verder”. Niettegenstaande dat vond hij in Holland vele vrienden. Ook de heeren bestuurders van het zendeling-genootschap kregen hoe langer hoe meer vertrouwen in de beide jongelieden, met de goede hoop, dat zij ware, trouwe arbeiders zouden worden in het zendingwerk.

Spoediger dan RIEDEL in zijn vurig verlangen, om zijn werk onder de heidenen te beginnen, gedacht had, verliep de tijd in Rotterdam. Anderhalf jaar had hij met zijn vriend daar doorgebracht, en vlijtig gewerkt, niet alleen in de talen, maar ook in de theologie. Bovendien werden zij door verschillende meesters onderwezen, meest predikanten.

Hunne opleiding werd hier voltooid. Het is opmerkelijk, hoe zij, door zulk eene tweeledige opleiding in geheel verschillende landen, zulk een trap van ontwikkeling konden bereiken, niettegenstaande het hun vroeger aan elke grondige voorbereiding had ontbroken. Niemand zou uit de latere brieven, die in goed Hollandsch geschreven waren, den vroegeren kleermaker en schoenmaker herkennen.

De maand Juli van het jaar 1829 liep ten einde, toen de Commissie de opleiding der leerlingen voltooid verklaarde, zoodat zij uitgezonden konden worden. Met een Hollander, Douwes genaamd, moesten zij door eene Commissie voor de Protestantsche Kerk in Nederlandsch Indië geëxamineerd en geordend worden. Op den 21sten September had dit plaats.

Als arbeidsveld voor de drie kandidaten was Timor bestemd, waarheen, zooals in den beginne besloten was, RIEDEL en SCHWARZ ook gaan zouden.

Intusschen was het gewichtig verzoek van den zendeling KAM gekomen, om in het noordelijk gedeelte van het eiland Celebes zendingen te vestigen en daar dit verzoek door den gouverneur der Molukken ondersteund werd, veranderde de bestemming der beide Duitsche broeders. Op genoemden dag stonden de kandidaten, niet zonder angst voor de strenge commissie van onderzoek in den Haag. Het examen liep echter tot aller tevredenheid af. Waarschijnlijk had den volgende dag de ordening plaats 22 September.

Met lof en dank in de harten, keerden de broeders naar Rotterdam terug. Zij werden daar begroet door hunne vrienden, die ongetwijfeld hun Heer gemeenschappelijk met hen dankten.

Den 5den October verschenen zij voor het geheele bestuur. Vooraf hadden zij hunne instructie gekregen. De voorzitter wenschte hun regt hartelijk geluk met den gunstigen afloop van het examen, en deed hun de plegtige vraag: of zij bij hun besluit bleven, om tot de Heidenen te gaan en hun het evangelie te verkondigen? Met bewogen harten verklaarden zij, dat zij het Evangelie, onder de heidenen, hun gansche leven wilden prediken en den bestemden dag van hunne afreize met vreugde te gemoet zagen. Zij beloofden de gegeven instructiën getrouw te zullen volgen.

Op den avond van dienzelfden dag, was de maandelijksche zending-bidstond, zooals die reeds sedert langen

tijd door het genootschap gehouden werd. In dezelve kwamen de drie nieuwe zendelingen voor de verzamelde gemeente. Nadat zooals gewoonlijk een gedeelte van het maandberigt en mededeelingen uit de heidenwereld voorgelezen waren, werd ieder hunner door den Voorzitter, Ds. OORT, plegtig ingezegend.

Zijne toespraak sloot zich aan het woord aan: »Laat ons Hem liefhebben, want Hij heeft ons eerst liefgehad,» en wees op het gewigt van het zendingwerk, door hetwelk zij nu met de daad bewijzen zouden, dat zij den Heer hartelijk liefhadden.

Hierop werd aan ieder der broeders door Ds. DE VRIES een bijbel met een gepast woord overhandigd. Met gezang en een hartelijk, kinderlijk geloovig gebed van Ds. OORT werd deze plegtigheid besloten.

De afreis werd nog eenige weken vertraagd, daar er geen geschikte scheepsgelegenheid was.

Den 30sten October volgde het afscheid van het vergaderde bestuur en drie weken later, namen de broeders afscheid van de familie OUDSHOFF, en van hun vriendenkring in Rotterdam.

Menigeen zag met betraande oogen de statige bark, *de Jonge Adriana*, na, die de zendelingen wegvoerde. Den 23sten November ging zij van Hellevoetsluis in zee. Zij hadden een gunstigen wind. Met weemoed, maar toch met lof en dank, riepen de reizigers het vaderland, dat spoedig voor hunne oogen verdween, een hartelijk vaarwel toe.

5. OP JAVA.

Van de zeereis met hare lasten en bezwaren zijn ons geene bijzonderheden bekend. Wij weten alleen, dat zij buitengewoon voorspoedig geweest is, daar het schip na verloop van geen volle drie maanden op de reede van Batavia voor anker lag. Den 19 Februarij betraden de broeders voor de eerste maal den Indischen bodem.

De uitgeputte reiziger wordt van een nieuw leven doordrongen, als hij, na eene lange zeereis, op eens die heerlijke warme landen aanschouwt. Het land, dat hij verliet, was in zijn winterkleed en met ijs bedekt. Maar hier komt men in den eeuwigen zomer, met zijne prachtige bloesems en weelderigen plantengroei. Dan zijn al de lasten vergeten. Men klaagde aan boord over zeeziekte. Ja zelfs de geloovigste zielen werden onder lichamelijke kwalen moedeloos. Maar zoodra men den voet aan wal gezet heeft, zijn de donkere wolken, die den geest omhuld hebben, verdwenen; men is weer vrolijk en opgeruimd, als de blaauwe hemel hier boven en tevreden ziet men om zich heen in de nieuwe wereld, waar men zoo plotseling in verplaatst is.

Bij onze reizigers kwam nog eene andere reden tot dankbaarheid, toen zij den Indischen bodem betraden: zij prezen God, dat Hij in Zijne genade hen gebragt had op het veld, dat zij ter Zijner eere zouden bearbeiten. Ja met welk een gevoel mag RIEDEL die verschillende volken van Java wel beschouwd hebben? Die

gele Javanen, die bruine Maleijers en, hier en daar tusschen hen, die vele Chinezen.

Enkel heidenen, menschen, die den Heiland hunner zielen niet kennen en van zijne liefde niets weten.

Ik geloof, dat als de vele vreemde talen, die hij hoorde spreken, hem niet gezegd hadden, dat hij toch niet zou worden verstaan, hij hun wel had willen toeroepen, dat zij den Heer Jezus lief moesten hebben.

In Batavia was eene hulpvereeniging van het Nederlandsche genootschap.

De daarbij behoorende predikant Busch ontving de broeders eerst, maar spoedig namen zij hun intrek bij den zendeling MEDHURST, die te Weltevreden woonde, niet ver van Batavia. Deze onvermoeide man was door het Londensche genootschap uitgezonden, en sedert 1821 op Java werkzaam, had verscheidene zendingsreizen door het geheele eiland gemaakt, vele boeken in de landstaal vertaald en verbreid en een kleinen kring bekeerde Javanen, Maleijers en Chinezen om zich verzameld.

Hier kregen de jeugdige zendelingen dadelijk een inzicht in de moeilijkheden van het zendingswerk, waardoor hun vele schoone voorstellingen van vroeger ontvielen.

Zulke ervaringen worden een bode des Evangelies niet gespaard. De zendingvrienden in het vaderland stellen het werk zich geheel anders voor als het in de werkelijkheid is.

Naar enkele treffende vruchten der prediking, zoo als die in bekeeringsgeschiedenissen verhaald worden,

beoordeelt men wel eens den geheelen akker en overschat zodoende de uitkomsten.

Maar overal zijn onder de bekeerde heidenen, nevens eenige treffende sporen van christelijk leven, vele overblijfselen van het heidendom, waarvan wij ons geen denkbeeld kunnen vormen, zonder nadere bekendheid met de toestanden.

In dien tijd waren de zendingvrienden nog veel minder met de bezwaren bekend dan nu. Vandaar dat de uitgaande zendelingen niet zelden groote teleurstellingen ondervonden.

Te Java leerden RIEDEL en SCHWARZ een der moeilijkste zendingsvelden kennen. Het mahomedanisme had dáar sedert eeuwen de diepste wortelen geslagen, en de staatkunde van de Hollanders had, steeds het fanatisme vreezende, allen christelijken invloed eerder tegen gehouden dan begunstigd. Sedert het eiland onder het bestuur der Engelschen gekomen was, van 1811 tot 1815, was het eigenlijke zendingswerk op Java begonnen, maar het had met zeer veel moeilijkheden te kampen. Dikwijls betoonden zich de Chinezen, die in de meeste hoofdplaatsen van Java in aanzienlijke kolonien gevestigd zijn, naar evenredigheid het toegankelijkst voor de evangelieverkondiging, maar ook dikwijls traden zij zeer vijandig tegen het evangelie op.

MEDHURST had evenwel niet voor niet gewerkt, niet-tegenstaande de achterdochtige houding van de koloniale regering, die den druk van het Javaansche Nieuwe Testament, dat hij vertaald had, verhinderde. Door

dezen ervaren zendingsman werden dus onze nieuwe aankomelingen, op zeer goede en nuttige wijze, op de hoogte van de zaken gebracht. Al moesten zij ook vele hunner plannen laten varen, zoo werden hun moed en vreugde toch niet vernietigd. Het versterkte RIEDELS ijver nog maar te meer, om de tot nu toe onbekende moeilijkheden het hoofd te bieden.

Hun verblijf bij MEDHURST was voor hen zoo leerzaam, dat zij er langer bleven, dan eerst het plan geweest was. Onder zijne leiding bekwaamden zij zich in de Maleische taal. Dikwijls hadden zij hem onder zijne werkzaamheden gade geslagen en er met hem over gesproken. Somtjids begeleidden zij hem ook naar het mijlen ver verwijderde Depok, waar sedert de vorige eeuw, eene christen gemeente bestond, van lieden, die na vrijlating uit de slavernij, het christendom hadden aangenomen. Hier was het intusschen, niettegenstaande de uiterlijke vormen van het christendom, een even moeilijke arbeid als bij de heidenen en mahomedanen.

Eerst den 10 Julij gingen de jeugdige zendelingen verder naar Soerabaja, de hoofdplaats in het oostelijk gedeelte van het eiland, waar zij zich naar hun eerste plan spoediger na hun aankomst zouden begeven hebben, omdat het leven daar veel goedkooper is dan te Batavia.

In Soerabaja kozen zij hunne woonplaats bij den horologiemaker EMBE, een geboren Waldecker, die sinds meer dan tien jaren alle zendelingen, die daarheen kwamen, een onderkomen gaf.

Hij woonde midden in de stad, waar naast Javanen,

Maleijers en Chinezen, vele ongeloovige naam-christenen gevonden werden. Hij was de eerste, die met eenige vrienden door KAM, die daar eenigen tijd vertoefde, tot het christendom werd toegebracht. Hij begon een geregeld zendingswerk onder de inboorlingen, daar zijne vrouw eene javaansche was.

Zijne werkzaamheid bleef lang schijnbaar te vergeefs, totdat zij eindelijk, na jaren, onverwachte rijke vruchten voortbracht. EMDE had een eigen huisje aan den oever van de Kalimas, die door Soerabaja stroomt. De voorkamer had hij tot ontvangst van zendelingen ingerigt, die gewoonlijk hier eenigen tijd moesten wachten op scheepsgelegenheid, om verder te reizen. Hij noemde deze zijn profetenkamer.

Hier werden dan ook onze broeders vriendelijk ontvangen; hun verblijf werd tot drie maanden verlengd.

EMDE en RIEDEL hadden karakters, die veel overeenkomst hadden. Hoe zal de laatste zich verheugd hebben over de vrijmoedigheid, waarmede de oude horologiemaker elke gelegenheid gebruikte, om voor de waarheid van het Evangelie getuigenis af te leggen. Zoo zit hij daar nu bij hem tusschen zijne zieken, zoo als hij zijn gebroken uurwerken noemde. Een officier brengt het zijne er nog bij, met den uitroep: het is verd . . . . vuil! Ja, Mijnheer! antwoordde EMDE kalm, het horologie zal ik wel voor u schoonmaken, kon ik het uw hart ook maar doen; dát heeft het misschien nog veel meer noodig. En nu was hij bij zijn tekst en legde den zichtbaar getroffen heer in eenvoudige woorden het eene noodige uit.

Op een anderen keer verzelden de vrienden den ouden man op de markt. Dáár was een gedrang van verschillende menschen in onderscheidene kleederdrachten. Er was veel te bewonderen en te vragen over de onbekende waren en vruchten, die te koop werden aangeboden. Vader EMBE had den zak vol van Javaansche traktaatjes, die hij met hulp van zijne vrouw en dochter vertaald en op zijne kosten had laten drukken. Hier en daar deelt hij deze, of briefjes met bijbelspreuken uit en zegt daarbij, dat ieder die Maleisch verstaat en 's avonds in de pandoppo kan komen, daar meer van de gewigtige geschiedenis zal hooren.

Zoo werden er ook des avonds godsdienstige zamenkomsten in de Pandoppo gehouden. Deze was eene soort loods, met een dak van bladeren, welks opene zijden men door neêrhangende matten kon dicht maken.

Hoe werd het RIEDEL te moede, toen hij zich in zulk eene vergadering bevond, die hem zoo levendig aan Breslau en Berlijn deed denken. Zeker de geheele omgeving was hier anders. Hij zag hier, door de open muur, op de bosschen van bananen met die groote breede bladeren en op de palmen met hunne slanke stammen. Ook ziet hij gele en bruine gezigten voor zich en hoorde hij de Maleische taal, nog meest onverstaanbaar voor hem. Maar die sporen van innerlijke aandoeningen der ziel, doordrongen van hare eeuwige belangen, die zuchten en tranen, die de gebeden begeleidden, waren even als in het vaderland.

Nog gelukkiger gevoelde hij zich in de Hollandsche bijeenkomst, van een klein aantal vrienden, die nu

eens bij EMDE, dan in een ander huis zich vereenigden.

Van den hoon en spot, waarmede de wereld de vromen vervolgt, kon hij dikwijls een voorbeeld zien. Terwijl men bij EMDE bad, hield men voor het huis soms een vreesselijk leven en wierp men de deur met slijk. Met welk een rust de oude man dat alles opnam, was voor de jonge zendelingen versterkend en verkwikkend te zien.

Was RIEDEL's bestemming niet naar Celebes geweest, zoo was hij gaarne bij vader EMDE gebleven. Maar nu moest hij verder gaan; een scheepsgelegenheid was gevonden. De dag van het afscheid naderde.

Vooraf moesten de Duitsche broeders van hun Hollandschen makker scheiden, die reeds vroeger de reis naar Timor ondernam. Eenigzins benijdden zij hem, omdat op Timor destijds de zendingzaak zeer bloeide onder LE BRUIN en TERLINDEN. Op Celebes daarentegen kon men niet anders dan een moeilijk begin verwachten.

Maar hoe wonderbaar zijn de wegen des Heeren. Noordelijk Celebes is nu een ster van de eerste grootte onder de zendingakkers, terwijl Timor met teleurgestelde verwachtingen op den achtergrond getreden is.

Den 19^{den} October namen de beide Duitschers afscheid, na den vorigen avond met hunne vrienden, zich in een hartelijk gebed der genade en bescherming van hunnen Heer aanbevolen te hebben.

De vrouw van EMDE en hare dochter pakten 's morgens een paar mandjes met pisang en manga (twee oostersche vruchten) in, tot verkwikking voor de reizigers en de

de vader bracht hen naar Grissé, een halve mijl van Soerabaja, waar het schip lag.

De oude man sprak den zegen uit over zijne jonge vrienden, toen zij in de boot stapten en ging bidden- de en in gedachten verzonken naar zijne werkplaats terug.

Ongeveer tien jaar later ontstond ten gevolge der werkzaamheden van dezen man, in de nabijheid van Soera- baja, eene krachtige beweging onder de Javanen, waaruit de voornaamste zending op Java haren oorsprong heeft. Zijne dochter WILHELMINA bracht veel toe tot de ver- breiding van het Evangelie. Het Nederlandsche Zen- delinggenootschap nam haar in dienst. De bekeerden telden eenige honderden en later bracht JELLESMA de gemeente tot over de twee duizend zielen. Zijn naam verdient een eervolle vermelding in de zendingge- schiedenis.

WACHTTIJD TE AMBOINA.

De reis ging nu langs de kust van het naburige eiland Madura. Bij de hoofdplaats Sumanap legde het schip aan en bleef daar vijf dagen. RIEDEL en SCHWARZ namen die gelegenheid waar, om zich aan den Sultan te laten voorstellen, die hen in zijn paleis vriendelijk ontving. »Hij is een man,» schrijft SCHWARZ, »die verstandig over het Christendom denkt en met eerbied er over spreekt. Wij gelooven ons niet te vergissen, als wij zeggen, dat een zending op Suma- nap veel toegang zou vinden, zoowel onder de Madu-

reezen als onder de Christenen, die bijna geheel zonder leiding zijn, daar er maar eenmaal 's jaars een predikant van Soerabaja komt. De Sultan kon ons veel van Menado vertellen en zelfs over den toestand van het Christendom aldaar, waarover wij ons zeer verwonderden. Hij wenschte ons ten slotte een goeden uitslag op ons werk".

Tot zoo ver had Madura nog geen zendeling gehad, zoo als nog vele andere plaatsen op de eilanden in den Archipel, die er misschien nog meer recht op hadden.

De verdere vaart was zeer ongunstig, door tegenwind vertraagd, en van storm hadden de broeders veel te lijden. Op den 30 October kwamen zij eindelijk te Amboina aan. In een oud aardrijkskundig boek wordt van dit eiland gezegd, dat de specerijlucht den schipper reeds mijlen ver tegenwaait. Onze reizigers hebben hunne reukorganen te vergeefs ingespannen en niets kunnen bemerken.

Onder de heerlijke eilanden van den Archipel neemt Amboina om zijn natuurschoon niet de minste plaats in.

Eene lange nitgestrekte baai scheidt het aan beide zijden gelegen land in twee schiereilanden, die door eene kleine landengte aan elkaar verbonden zijn. Overal zijn de bergen en heuvels, die hier en daar met ruwe rotsen voor den dag komen, door een weelderigen plantengroei bedekt.

Aan den oostelijken oever der baai ligt het fort Victoria, omringd door de ruim uitgebouwde hoofdstad, die denzelfden naam als het eiland draagt. Toen

waren er reeds ongeveer 10,000 inwoners. Na de laatste moeilijke en gevaarvolle vaart ademden onze reizigers ruimer, toen het schip de ankers in de baai had laten vallen.

Spoedig was het door een tal van booten omringd. RIEDELS oogen zochten in een van dezelve een onbekenden en toch bekenden man te ontdekken. Ds. KAM wist sedert lang, dat de zendelingen komen zouden en moest hen dus verwachten. Maar dat zoeken was te vergeefs. Door vragen vernam men, dat Ds. KAM weder een reisje met zijn schip was gaan doen. Maar spoedig kwam er een bediende, die de aangekomenen ontving, en hen naar een vriendelijk uitziend huis bracht, dat omringd was door een tuin; daar vond men de vrouw van KAM, die alles voor hunne komst in gereedheid gebragt had. JOZEF KAM was een man van buitengewone beteekenis. Eerst op mannelijken leeftijd had hij het zendingswerk aanvaard, en hij had met den meesten ijver en opofferingen, zoo als weinigen, daarin gewerkt.

In 1813 was hij van Rotterdam uit door het Londensche genootschap uitgezonden. Wij hebben reeds opgemerkt hoe hij gedurende zijn verblijf te Soerabaija gewerkt heeft. Van daar was hij naar Amboina gegaan, dat toen voor de tweedemaal in een korten tijd onder Engelsche heerschappij was, 1810 tot 1817. In dien tijd waren de kerkelijke zaken geheel in verval geraakt; schoon het meerendeel der bewoners van oude tijden her christenen waren, kwam er toen maar zelden een predikant en deze bleef dan nog maar zeer kort.

De toen reeds treurige toestand der kerk was daardoor tot een geheel verwaarloosden geworden.

Het was KAM, die de christengemeente deed herleven. Later toen het eiland weêr in Hollandsche handen gevallen was, werd hij door het gouvernement aangesteld. Hij was de eenige in de Molukken, waarvan Amboina de hoofdplaats is.

Op zeer vele eilanden was het nog slechter gesteld, een ware kudde zonder herder. Daar arbeidde KAM op bewonderenswaardige wijze en met zeldzame volharding, die wijd en zijd zegen heeft verspreid. Zijn werk, dat in het begin zoo weinig nut scheen te hebben, was naderhand van zooveel belang, dat hij den bijnaam kreeg van »Apostel der Molukken." Toen hij eenmaal begonnen was, zijn hem andere arbeiders opgevolgd. Verscheidenen van hen werden door hem ingeleid.

Voor zijne zendingsreizen had hij zelf een schip laten bouwen, waarvan hij dikwijls gebruik maakte, ofschoon reeds 60 jaar tellende. Met datzelfde schip was hij ook op reis, toen SCHWARZ en RIEDEL te Amboina kwamen. Zijne vrouw leerden zij als eene echte zendelingsvrouw kennen, die den ijver en de volharding van haar man bezat. Nadat zij, onder haar moederlijke verpleging, van de vermoeijenissen der reis uitgerust waren, maakte zij dadelijk aanstalte om hun het oponthoud zoo nuttig mogelijk te maken. De broeders hadden reeds op Java de Maleische taal geleerd. De vrouw van KAM gaf hun nu een onderwijzer, onder wiens leiding zij hunne studie zouden kunnen voltooijen.

Tot oefening in het spreken wist zij het Hollandsche

gesprek in het Maleisch om te zetten en, als zij bleven steken hen voort te helpen.

Zoolang haar man afwezig was werden er onder haar leiding bijeenkomsten gehouden, waar Hollanders en Maleijers te zamen kwamen.

Bijzondere zorg droeg zij voor hare school, waar zij niet alleen de inlandsche meisjes les in handwerken gaf, maar ook de christelijke leer der zaligheid in de kinderlijke gemoederen trachtte in te prenten. Reeds was hare kennismaking voor de zendelingen opwekkend en nuttig, nog meer was het echter die van haar man, die na eenige weken terugkeerde.

Dikwijls brachten zij met hem bezoeken aan ver verwijderde christen gemeenten van het eiland, waarheen de weg over berg en dal en langs prachtige natuurtooneelen voerde. Het aanschouwelijk onderrigt, dat de ervaren man door zijn omgang met de inboorlingen gaf, was voor hen veel waard. Hadden zij op Java eene groote moeilijkheid leeren kennen, de mohammedaansche godsdienst, die in Indië het zendingwerk zoo moeilijk maakt, hier zagen ze eene andere, die niet minder groot is, namelijk het naam-christendom uit den ouden tijd. Met dit laatste had RIEDEL op zijn later arbeidsveld een zwaren kamp. Juist door de Ambonnezen en de zoogenaamde burgers, is in die streek de naam »christen" in kwaden reuk gekomen. De laatste zijn afstammelingen van allerlei vreemdelingen en inlandsche moeders, aan wie bijzondere voorregten zijn toegestaan. Met den eersten naam noemt men de inlandsche christenen van onge-

mengde afkomst. De burgers zijn niet gezien, omdat zij lui zijn en den predikers van het Evangelie vele hinderpalen in den weg leggen. De Ambonnezen, in naam christeneu, maar die dikwijls de kennis der eenvoudigste waarheden misten, waren niet beter. Toch was de arbeid van trouwe dienstknechten des Heeren op dezen harden bodem niet nutteloos, maar liet vruchtbare sporen na.

Hoe nuttig echter het verblijf voor RIEDEL en SCHWARZ bij de familie KAM ook was, toch werd de tijd van wachten hun te lang.

Vijf maanden verlieden voor er goede scheepsgelegenheid was, om naar Celebes te vertrekken, wat onder begeleiding van KAM zou zijn.

Zij werden reeds ongeduldig; zoo verlangden zij naar hun eigen arbeidsveld.

Alle toebereidselen waren eindelijk gemaakt.

Het Maleisch spraken zij heel vloeiend; vooral RIEDEL had zich veel daarin geoefend. Een stil jong meisje kwam veel bij mevrouw KAM aan huis. Zij was de dochter van den vroegeren Resident van Haroekoe, die, naar het schijnt te Amboina stil was komen wonen. Zij kon, zooals bijna alle inlandsche kinderen, minder van de Hollandsche taal dan van de Maleische, maar sprak en schreef deze toch; gewoonlijk gold haar bezoek de naaischool, waarbij zij de vrouw van den zending trouw hielp.

Haar lief uiterlijk, alsook de blijken van christelijk leven, die zij gaf en niet het minst haar ijver, om het Godsrijk metterdaad te dienen, maakten op RIEDEL

een diepen indruk. De gedachte: dat is eene vrouw voor een zending vereenigde zich met de gevoelens van het hart, die goed overwogen werden. Zoo besloot hij, na rijp overleg, haar tot zijne levensgezellin te kiezen. Zij stemde er mede in. Mei 1831 werd het huwelijk gesloten. Vijf dagen later ondernamen zij de reis naar Menado.

(Wordt vervolgd).